

**RYSZARD BROSZKIEWICZ
STANISŁAW KORENIK**

Akademia Ekonomiczna im. O. Langego we Wrocławiu

**ROZWÓJ JAKO PODSTAWA WZROSTU
KONKURENCYJNOŚCI REGIONU
NA PRZYKŁADZIE DOLNEGO ŚLĄSKA
I WROCŁAWSKIEGO OBSZARU
METROPOLITALNEGO**

Abstract: Development as a Base of Competition's Growth of Region on the Examples of Lower Silesia and Wrocław Metropolitan Area. Competitiveness as an element of spatial units' activities is nowadays a standard. One of the important objects of competition policy is region. In European policy it is the most important object in shaping process of social and economic development. Moreover it is common thought that region with big city will be more successful. An example of this type of region is Lower Silesia with big city – Wrocław. The role of Wrocław metropolitan area in development of region is growing. Firstly the city is predominant in the region, secondly it is a pool of development that influences advantageously the whole region.

Wprowadzenie

Konkurencyjność jako element funkcjonowania jednostek przestrzennych stała się nie tylko faktem ale też standardem ich działalności. Takie zachowanie wynika nie tylko z mody, czy też poprawności zachowania ale przede wszystkim z konieczności utrzymywania procesu rozwoju na zadowalającym poziomie, w wyniku którego zauważalnie podnosi się jakość życia mieszkańców danej jednostki. Region jako określony obszar podlega nie tylko procesom upodmiotowienia, ale także staje się uczestnikiem procesów rynkowych, w których zostaje wystawiony na działanie procesów gospodarczych. W związku z tym proces rozwoju regionu ma znaczny wpływ na podnoszenie (względnie osłabienie) kon-

kurencyjności regionów. Obecnie konkurencyjność regionów nabiera szczególnego znaczenia w przekroju międzynarodowym, dotyczy to w coraz większym stopniu także Polski. Takie podejście pozwala zdefiniować konkurencyjność regionów jako zdolność wytwarzania przez region takich dóbr i usług, które znajdują odbiorców na rynku międzynarodowym (w tym globalnym), w warunkach silnej rywalizacji ze strony innych regionów¹ (zarówno krajowych, jak i zagranicznych). Dlatego oceniając obecnie pozycję konkurencyjną regionu w realiach polskich należy uwzględnić nie tylko sytuację w gospodarce regionów krajowych, ale także regionów w innych krajach, szczególnie w członkowskich Unii Europejskiej i krajów kandydujących.

Ważnym elementem samego zjawiska, jakim jest konkurencyjność jest jej strona podmiotowa, czyli rozpatrywanie tego zjawiska przez pryzmat konkurowania między podmiotami polityki regionalnej i lokalnej, czy też między tymi władzami a inwestorami². Zjawisko to staje się szczególnie istotne w związku z narastaniem konkurencyjności w skali globalnej oraz coraz większą otwartością poszczególnych elementów przestrzeni. Dlatego ze strony władz zarówno krajowych (które muszą zdawać sobie sprawę, że bezadresowe, totalne wspieranie wszystkich regionów jest tylko marnowaniem dostępnych środków), jak i władz regionalnych i lokalnych muszą być podjęte działania zmierzające do wypracowania założeń działań zwiększających konkurencyjność. Działania nakierowane na podnoszenie atrakcyjności oraz rozwoju danego obszaru, a mające charakter świadomych, długofalowych i celowych przedsięwzięć można nazwać polityką konkurencji lub konkurowania. Co prawda obecnie powszechnie funkcjonuje pojęcie polityki konkurencyjnej, odnoszące się do wspólnego rynku, jednak jej znaczenie jest całkiem inne, związane z ochroną i zapewnieniem wszystkim podmiotom takich samych szans na wspólnym rynku. W przypadku regionów czy skali lokalnej należy mówić o prowadzeniu, przez społeczność regionalną lub lokalną (a raczej jej przedstawicieli) działań zmierzających do podniesienia poziomu rozwoju w stosunku do poprzednich okresów, jak i innych obszarów. O takim rozumieniu polityki konkurowania możemy mówić w kontekście procesu upodmiotowienia społeczności lokalnych i regionalnych, a także rozwoju samorządności terytorialnej. Wywołuje to narastanie zjawisk związanych z reformą systemu funkcjonowania państwa (administracja, finanse), któ-

¹ A. Klasik: *Międzynarodowa konkurencyjność jako kryterium restrukturyzacji polskich regionów*, [w:] *Konkurencyjność miast i regionów a przedsiębiorczość i przemiany strukturalne*, Klasik (red.). Wyd. AE w Katowicach, Katowice 2002, s. 101.

² *Ekonomiczno-organizacyjne uwarunkowania rozwoju regionu – teoria i praktyka*, Stawasz (red.). Wyd. UŁ, Łódź 2004, s. 205.

regu efektem jest postępujący proces decentralizacji struktur administracyjnych państwa. Proces ten nie przebiega oczywiście w sposób liniowy i napotyka liczne, często formalne (często utylitarne) i strukturalne bariery, jednak wydaje się być nieunikniony ze względu na zmiany zachodzące we współczesnej gospodarce. Źródła tych zmian mają niewątpliwie charakter wielowątkowy. Do podstawowych przyczyn należy zaliczyć przede wszystkim przyspieszenie i intensyfikację natężenia procesów rozwoju we współczesnej gospodarce światowej, jako efekt wzrostu znaczenia wiedzy (innowacji), oraz towarzyszącą temu procesowi postępującą globalizację i regionalizację, czyli ograniczenie roli władz państwowych w kształtowaniu procesów rozwoju regionalnego i lokalnego (wzrasta znaczenie polityki intraregionalnej). Przekształcenia te wywołują zmianę pozycji regionów w procesach gospodarczych zachodzących w szerszej skali (np. kraju czy kontynentu). Istotne znaczenie, szczególnie w ostatnich latach, przypisuje się zjawisku metropolizacji, które jest nieodzowne i stanowi jeden z podstawowych elementów globalizacji, w efekcie której wzmacnia się znacznie pozycja dużych miast w gospodarce światowej. Jednocześnie współczesna gospodarka, której podstawową cechą staje się oparcie jej na wiedzy oraz tworzenie tzw. przestrzennych sieci gospodarczych powoduje, niespotykane dotychczas naturalne kumulowanie się w miastach wszelkich działań i zjawisk ekonomiczno-społecznych. Dlatego duże ośrodki miejskie nie tylko stają się miejscem koncentracji procesów gospodarczych, ale też przekształcają się w ośrodki, silnie oddziałujące na rozwój innych obszarów. Takie miasta stają się swoistym punktem w przestrzeni, w której przez znaczne nagromadzenie potencjałów gospodarczych następuje tworzenie podstaw do transferu (rozprzestrzeniania się) procesów rozwoju na inne obszary, niekoniecznie bezpośrednio graniczące z danym ośrodkiem. Na marginesie można przypomnieć, że dominacja dużych miast jest rezultatem tendencji do skupiania się działalności gospodarczej w miejscach dobrze rozwiniętych inwestycyjnie. Dodatkowo, z punktu widzenia interesu jednostkowego (w skali przedsiębiorstwa), efektywność jest wyższa w regionach bardziej rozwiniętych. Prawdopodobnie ta tłumaczy tendencję do aglomeracji firm oraz nieskuteczność dążeń do deglomeracji regionów uznawanych za przeinwestowane.

Tworzenie współczesnych obszarów metropolitalnych jest wyrazem realizacji koncepcji elastycznych struktur przestrzennych³. Struktury regionu są w stanie płynnie dostosować się do zmieniającego się układu wewnętrznych i zewnętrznych uwarunkowań (makroprze-

³ K. Kuciński, T. Kudłacz, T. Markowski, Z. Ziobrowski: *Zintegrowany rozwój aglomeracji a konkurencyjność polskiej przestrzeni*. Studia KPZK PAN t. CXI, Warszawa 2002, s. 50.

strzennych, krajowych, międzynarodowych i globalnych) oraz ograniczyć powstawanie konfliktów przestrzennych i barier rozwoju.

Warto podkreślić, że proces metropolizacji, określanej jako przekształcanie się przestrzeni miejskich m.in. przez zmianę relacji między miastem centralnym i jego bezpośrednim zapleczem oraz na nieciągły sposób użytkowania przestrzeni zurbanizowanych⁴, jest jednym z ważniejszych zjawisk związanych ze zmianą sposobu gospodarowania w przestrzeni. Zmiana tej relacji polega na osłabieniu lub zerwaniu związków gospodarczych miasta z jego regionalnym zapleczem i zastąpieniu ich silnymi więziami z innymi metropoliami, w skali kontynentalnej lub światowej. Rola regionu zostaje ograniczona do pełnienia funkcji mieszkaniowych i rekreacyjnych dla mieszkańców metropolii. Z kolei, nieciągłość przestrzeni oznacza, że „sąsiadem” w sensie gospodarczym i społecznym nie jest już otaczający region, lecz odległa nieraz o setki kilometrów inna metropolia. Wynika to m.in. z tego, że zasoby występujące w otoczeniu stały się już niewystarczające dla rozwoju metropolii. Przez to rola zaplecza została ograniczona do dostarczania wykwalifikowanej siły roboczej (która najczęściej kształciła się w tym mieście) oraz zasobów środowiska (tj. wody pitnej, przestrzeni rekreacyjnej itd.). Region stał się także odbiorcą coraz silniejszych negatywnych impulsów, płynących z metropolii. Tańsze, położone dalej od centrum tereny stały się atrakcyjne dla rozwoju niepożądanego w mieście infrastruktury technicznej (np. składowisk odpadów), infrastruktury transportowej i przesyłowej, dla lokalizacji centrów dystrybucyjnych oraz tradycyjnych zasobochłonnych branż działalności produkcyjnej, a także budownictwa mieszkaniowego i rekreacyjnego⁵. Powstawanie współczesnych metropolii, czyli nowych węzłów sieci osadniczej, jest związane m.in. z umiędzynarodowieniem zarządzania w firmach prywatnych. Dodatkowo, wielkie ośrodki miejskie charakteryzują się korzystną konfiguracją przestrzenną do rozwijania kooperacji produkcyjnej między centrami wytwórczości i nauki oraz licznych wyspecjalizowanych usług dotyczących transferu wiedzy do firm zlokalizowanych na rynku pracy, bogatym w pracowników wysoko wykwalifikowanych. Koncentrują one instytucje, między którymi są wymieniane informacje i organizuje się sieć współpracy. Jednocześnie metropolie dają efekt skali pozwalający na elastyczne przeciwdziałanie ewentualnym kryzysom gospodarczo-społecznym. Wielkość

⁴ B. Jałowicki: *Zarządzanie rozwojem aglomeracji miejskich*. Wyd. Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania w Białymstoku, Białystok 2002, s. 33.

⁵ M. Smetkowski: *Nowe relacje między metropolią i regionem w gospodarce informacyjnej*. Studia Regionalne i Lokalne nr 4(7) 2001. Wyd. Europejski Instytut Rozwoju Regionalnego i Lokalnego UW, Warszawa 2001, s. 90-91.

rynku pracy i koncentracja firm umożliwiają dość łatwą adaptację siły roboczej do wymogów rynku. Zdolność organizacyjna struktur zarządzania w metropoliach umożliwia także dostosowanie się do funkcjonowania globalnego systemu gospodarczego⁶.

W wielu krajach wysoko rozwiniętych działania zmierzające do podnoszenia konkurencyjności były nakierowane na główne metropolie albo te, które w tych przedsięwzięciach odgrywały istotną rolę. Było to szczególnie widoczne w polityce realizowanej w strukturach Unii Europejskiej. Natomiast w Polsce w latach 90. XX w. oraz pierwszych latach XXI w. można było dostrzec dziwne postawy przy wyznaczaniu założeń polityki regionalnej, które polegały albo na niedocenianiu dużych ośrodków miejskich albo ich pomijaniu. Wszelkie przejawy uwzględnienia tych metropolii były wymuszane przez elementy zewnętrzne (np. Unię Europejską) lub społeczności tych miast. Przykładowo do dzisiaj, tj. początku 2005 r. oficjalnie nie wyznaczono obszarów metropolitalnych. Przejawem zmiany podejścia jest projekt założeń Narodowego Planu Rozwoju 2007-2013, w którym znajdujemy stwierdzenie, że „zarówno nasze własne, jak i cudze doświadczenia wskazują, że podstawą konkurencyjności współczesnych gospodarek jest ich innowacyjność generowana przede wszystkim w ośrodkach metropolitalnych”⁷. W dokumencie tym wskazuje się, że tylko akcentowanie roli ośrodków metropolitalnych w rozwoju regionów będzie poważnym potraktowaniem założeń Strategii Lizbońskiej. Z tych przyczyn należy dążyć do podjęcia dyskusji na temat obowiązującej terytorialnej organizacji państwa (szczególnie dotyczy to kategoryzacji gmin). W projekcie nowego NPR, w polityce rozwoju regionalnego proponuje się wyodrębnić trzy rodzaje obszarów: metropolitalne, miejskie oraz wiejskie⁸. Przy takim podziale w sposób bezpośredni można zidentyfikować i wskazać te elementy przestrzeni, które kształtują jej poziom konkurencji. Co w sposób bezpośredni prowadzi do stwierdzenia, że konkurencyjność regionu jest wypadkową wielu, często różnokierunkowych postaw jego elementów przestrzennych, a pozytywny wpływ na poziom mają obszary dużych miast. Dlatego, aby mówić o konkurencyjności regionu należy spojrzeć na to zjawisko przez perspektywę jego poszczególnych elementów przestrzennych. Z punktu widzenia konkurencyjności można je podzielić na trzy grupy, tj. takie które generują zjawisko konkurencyjności, neutralne tzn. nie wpływające na ten poziom ani

⁶ J. P. Laborie: *La dynamique des territoires*. 1998. <http://www.equipement.gouv.fr./dau/cdu/datas/dosc/ouvri9/chapl2.htm>

⁷ *Narodowy Plan Rozwoju 2007-2013*, <http://www.npr.gov.pl>

⁸ Tamże, s. 101.

w sposób pozytywny ani negatywny oraz obniżające poziom konkurencji regionu. Mimo że jest to podział znacznie uproszczony i w znacznym stopniu umowy to pozwoli na przeprowadzenie dalszych rozważań. Dlatego poza pomocą dla słabo rozwiniętych obszarów będą wzrastać nakłady na działalność innowacyjną sprzyjającą przyspieszeniu rozwoju obszarów wysoko rozwiniętych, do których należy zaliczyć metropolie. W warunkach polskich takimi obszarami są duże miasta, takie jak Warszawa, Kraków, Poznań, Wrocław czy też Trójmiasto. Według danych statystycznych miasta te należą do przodujących ośrodków gospodarczych w kraju. Te pięć ośrodków miejskich zamieszkuje ok. 11% ludności kraju, wytwarzają one aż 25% krajowego PKB.

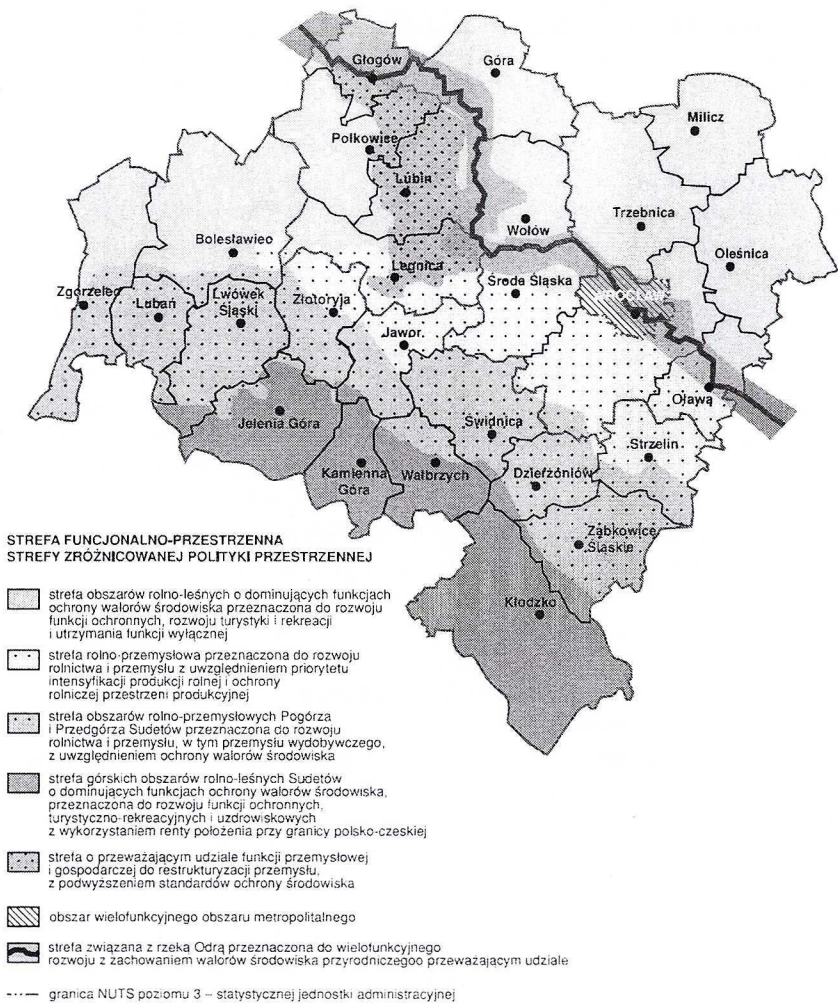
Jednak, aby miasta te utrzymały swoją pozycję, i stanowiły pomost między wysoko rozwiniętymi krajami Unii a resztą kraju, niezbędne jest podejmowanie różnorodnych przedsięwzięć, w tym realizowanie inwestycji infrastrukturalnych, ponieważ nasze miasta charakteryzują się znacznymi zaniedbaniami pod tym względem. Należy podkreślić, że władze samorządowe dużych miast w Polsce zdają sobie sprawę z istniejących braków w infrastrukturze i ponoszą na nią znaczne nakłady. Przykładowo 11 największych miast skupionych w Unii Metropolii Polski zamieszkuje 13,3% ludności, natomiast wydatki majątkowe realizowane przez te miasta to prawie 15% wszystkich wydatków majątkowych JST oraz 27,5% tego typu wydatków budżetu państwa.

1. Kierunki zmian zachodzące w przestrzeni społeczno-ekonomicznej Dolnego Śląska

Dokonując społeczno-ekonomicznej analizy przestrzeni Dolnego Śląska zauważa się, że obszarem intensywnego wzrostu gospodarczego tego regionu jest przede wszystkim obszar aglomeracji wrocławskiej (w szczególności gminy: Wrocław, Kobierzyce, Święta Katarzyna, Kąty Wrocławskie, Czernica, Długołęka, Oborniki Śląskie), w utworzonych nowych obszarach aktywności gospodarczej – Oława. Można także zauważyć, że kierunek ekspansji przestrzennej obszarom rozwijającym się najdynamiczniej wyznacza Odra (ryc. 1).

Województwo dolnośląskie wyróżnia się wysokim poziomem urbanizacji demograficznej, w miastach regionu zamieszkuje ok. 71,3% ogółu ludności⁹ (jednak wskaźnik urbanizacji w ostatnich latach maleje,

⁹ Pod tym względem region plasuje się na drugim miejscu w kraju, tuż za woj. śląskim, w którym wskaźnik wynosi 79,4%.

Ryc. 1. Pasma aktywności gospodarczej na Dolnym Śląsku z uwzględnieniem subregionów

Źródło: Koncepcja przestrzennego zagospodarowania województwa. WBU, Wrocław 2004.

np. w 1998 r. wynosił prawie 71,6%), czyli ponad 2 mln osób. Dokonując ogólnej charakterystyki systemu osadniczego tego regionu należy wskazać, że jest on dobrze rozwinięty, hierarchiczny, reprezentowany przez dużą sieć miast o zróżnicowanej wielkości, z rozbudowaną siecią połączeń, wyraźnie ukształtowanym centrum, którym jest miasto Wrocław. W regionie jest 90 miast, z czego 53 (59%) poniżej 10 tys. mieszkańców, 17 – w przedziale 10-20 tys. mieszkańców, kolejne 17 – 20-100 tys., w dwóch, liczba ludności przekracza 100 tys., a w jednym, 500 tys. mieszkańców. Przestrzenna lokalizacja ośrodków miejskich w regionie odpowiada pasmom aktywności gospodarczej. Jest to obszar tzw. zagłębia sudeckiego, worek turoszowski, legnicko-głogowski okręg przemysłowy oraz aglomeracja wrocławska.

W ostatniej dekadzie XX w. w strukturze gospodarczej regionu, jak i całego kraju zaszły istotne zmiany. Źródłem tych przemian była transformacja ustrojowo-systemowa. Doprowadziło to do przewartościowania nie tylko zasad funkcjonowania gospodarki ale także implikowało istotne przeobrażenia zarówno w gospodarce poszczególnych obszarów kraju, a co za tym idzie, zmiany w postawach społecznych. Wpływ na zmiany sytuacji społeczno-gospodarczej poszczególnych regionów w tym okresie mają cztery równoległe zachodzące procesy, takie jak:

- zmiany na rynku pracy i pojawienie się bezrobocia;
- zmiany struktury własnościowej w gospodarce narodowej;
- rozmieszczenie kapitału zagranicznego;
- rozwój instytucji środowiska biznesowego.

Charakteryzując obecną strukturę przestrzenną regionu oraz przemiany, jakie w niej zachodzą trzeba stwierdzić, że jest ona bardzo zróżnicowana i podlega różnokierunkowym zmianom. W gospodarce regionu należy wyróżnić układ metropolitalny tworzony przez Wrocław, obszar Legnicko-Głogowskiego Zagłębia Miedziowego, zagłębie węgla brunatnego w okolicach Turosszowa (tzw. worek turoszowski), oraz sudecki pas przemysłowy z likwidowanym zagłębiem wałbrzyskim i okręgiem włókienniczym w okolicach Bielawy, a także z ośrodkiem jeleniogórskim. Charakteryzując ogólne kierunki zmian, należy podkreślić, że Wrocław z ośrodka przemysłowego wyrósł na nowoczesny układ o charakterze wielofunkcyjnym z dominacją nowoczesnych typów działalności gospodarczej. Na obszarach zagłębia miedziowego umocniła się monokultura oparta na przemyśle wydobywczym i ciężkim. Natomiast w sudeckim obszarze gospodarczym zmniejsza się poziom aktywności, co jest wynikiem zamknięcia przede wszystkim kopalń węgla kamiennego. Osobnym przypadkiem jest Jelenia Góra i jej okolice, gdzie poziom aktywności

został zachowany, a w niektórych dziedzinach nawet się rozwija (np. turystyka). Takie zmiany wywołały zjawisko narastania dysproporcji w poziomie rozwoju wewnątrz regionu.

Na podkreślenie zasługuje to, że w latach 90. XX w. nie tylko na Dolnym Śląsku ale w całym kraju obserwuje się znaczny i przy tym kumulujący się wzrost skali zróżnicowań regionalnych oraz zmieniającą się hierarchię poszczególnych obszarów.

Należy jednak zdawać sobie sprawę, że dziesięć lat w gospodarce regionu czy kraju to za mało, gdyż przestrzenne podstawy działalności gospodarczej w regionie są często kształtowane przez setki lat. Tenden-

Tabela 1

PKB w przekroju NUTS 3 woj. dolnośląskiego w latach 1998-2001

Podregiony	Lata	PKB <i>per capita</i> (w zł)	Udział w wytworzeniu PKB regionu (w %)
Jelenogórsko-wałbrzyski	1998	11 451	37,5
	1999	12 765	36,7
	2000	14 231	36,3
	2001	16 125	38,0
	2002	16 577	35,9
Legnicki	1998	17 865	21,7
	1999	18 879	20,1
	2000	22 828	21,6
	2001	22 656	19,9
	2002	25 118	20,7
Wrocławski	1998	9 566	9,7
	1999	11 196	9,9
	2000	13 280	10,6
	2001	14 342	10,7
	2002	16 225	11,4
Wrocław	1998	20 810	31,1
	1999	25 285	33,2
	2000	27 064	31,6
	2001	29 072	31,4
	2002	31 201	32,4
Dolny Śląsk	1998	14 346	100
	1999	16 273	100
	2000	19 767	100
	2001	20 380	100
	2002	21 193	100

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

cja, która zarysowała się w latach 90. wskazuje jednak na pewne długofalowe procesy, które będą zachodziły na obszarze Dolnego Śląska. Ich odbiciem może być analiza zmian w tworzeniu PKB w poszczególnych subregionach.

Jak wynika z danych w tab. 1, mimo różnych krótkookresowych wahań można zaobserwować tendencję wzrostową we Wrocławiu i jego otoczeniu natomiast spadek na pozostałych obszarach.

Jest to wynikiem m.in. tego, że poszczególne elementy przestrzeni woj. dolnośląskiego różnie reagowały na zmiany zachodzące w otoczeniu gospodarczym. Obszary o monofunkcyjnej strukturze gospodarczej, takie jak Dolnośląskie Zagłębie Węglowe, wykazały pełne niedostosowanie do realiów ekonomicznych¹⁰. Na obszarze aglomeracji wrocławskiej te procesy przebiegały łagodniej; dzięki nowoczesnej i przede wszystkim różnorodnej strukturze gospodarczej szybko dostosowywała się ona do zachodzących zmian.

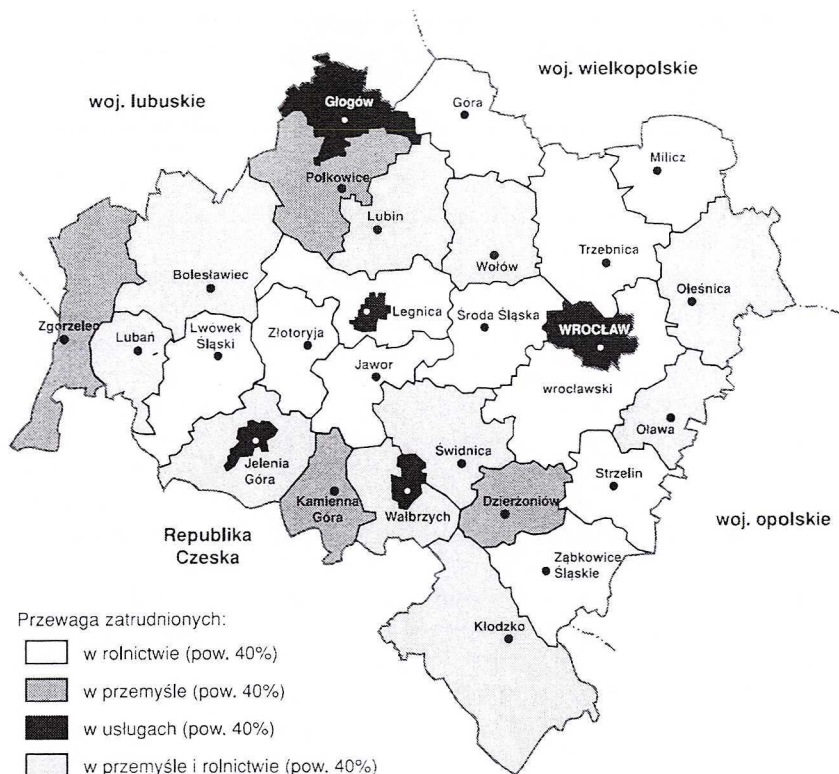
Analizując przekształcenia zachodzące w strukturze gospodarczej zarówno Dolnego Śląska, jak i w poszczególnych obszarach wchodzących w jego skład, należy także uwzględnić zmiany w całej gospodarce narodowej. Pierwszym istotnym zagadnieniem jest ocena zmian w strukturze własnościowej gospodarki. Obserwowany wzrost znaczenia sektora prywatnego w gospodarce narodowej odgrywa dużą rolę w kształtowaniu się procesów rozwoju (inne zjawisko, to pojawienie się sektora komunalnego¹¹).

Dokonując analizy roku wyjściowego należy stwierdzić, że wpływ na sytuację regionu miały także procesy zachodzące w latach wcześniejszych. Obszar zajmowany przez Dolny Śląsk postrzegany jest jako wysoko rozwinięty w stosunku do innych terenów kraju. W dalszym ciągu w gospodarce Dolnego Śląska dominują przemysł i rolnictwo. Ich znaczenie, mimo tendencji spadkowej, będzie jeszcze duże w przyszłości gospodarczej regionu. Należy pamiętać, że w przestrzeni regionu różnie kształtują się te wskaźniki i nie do końca odpowiadają średniej dla województwa, co potwierdza ryc. 2.

W skali Dolnego Śląska najwięcej zatrudnionych jest w przemyśle, jednak po zsumowaniu usług rynkowych i nierynkowych otrzymuje się aż 47,3% zatrudnionych ogółem. W trzech powiatach, tj. strzelińskim, górowskim i średzkim zdecydowanie dominuje zatrudnienie w rolnictwie.

¹⁰ Szerzej w: S. Korenik: *Problemy restrukturyzacji regionów depresji na przykładzie okręgu wałbrzyskiego*, [w:] *Polityka regionalna w warunkach gospodarki rynkowej*, B. Winiarski (red.), Ossolineum, Wrocław 1992, s. 178-188.

¹¹ W wyniku wprowadzenia w 1990 r. samorządu terytorialnego na szczeblu lokalnym.

Ryc. 2. Przestrzenna struktura pracujących w woj. dolnośląskim w przekroju powiatów w 2002 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

W przemyśle zatrudnieni dominują w powiecie polkowickim (czyli LGOM), wysoki wskaźnik mają też powiaty kamiennogórski i zgorzelecki (worek turossowski). Usługi przeważają we wszystkich powiatach grodzkich, największy wskaźnik udziału występuje we Wrocławiu i Jeleniej Górze.

2. Kształtowanie się wrocławskiego obszaru metropolitalnego

Charakteryzując aglomerację wrocławską należy stwierdzić, że w 2002 r. jej obszar zamieszkiwało 1 083 443 mieszkańców. Wrocław jako

ośrodek centralny obszaru metropolitalnego zajmuje powierzchnię 263 km². Charakteryzuje się ona wysokim stopniem urbanizacji i uprzemysłowienia, choć różnice wewnętrzne są wyraźne: przemysł koncentruje się we Wrocławiu i w większych miastach. Reprezentowane są prawie wszystkie gałęzie przemysłu, w tym zwłaszcza przemysł metalowy, maszynowy, środków transportu, elektrotechniczny, chemiczny, elektroniczny, tekstylny i spożywczy. W samej aglomeracji wrocławskiej można wyróżnić uformowane określone pasma osadnictwa, które w kształcie kręgów zlokalizowane są dookoła Wrocławia, ale też mają ujęcie pasmowe wyznaczone przez Odrę. Należy także uwzględnić lokalne ośrodki, szczególnie Oławę, Oleśnicę, Trzebnicę Wołów, Środę Śląską, Kąty Wrocławskie i Sobótkę. Wszystkie te miejscowości wyznaczają krąg zewnętrzny aglomeracji. Na podstawie tych ośrodków osadniczych jest kształtowany związek między funkcjami lokalnymi spełnianymi przez nie na danym obszarze a funkcjami aglomeracji i ośrodka centralnego – Wrocławia. W układzie tym dominuje Wrocław, który skupia ponad 60% wszystkich mieszkańców aglomeracji. W dekadzie lat 90. zaszły zmiany w strukturze pracujących w wybranych sekcjach na terenie aglomeracji. Do głównych tendencji należy spadek w centrum udziału pracujących w działalności produkcyjnej oraz wzrost udziału pracujących w handlu i usługach. W gminach okalających Wrocław wzrósł natomiast udział pracujących w działalności produkcyjnej oraz utrzymuje się wysoki udział zatrudnionych w handlu i usługach. W gminach oddalonych od centrum zmalał udział pracujących w działalności produkcyjnej. Zmiany te świadczą niewątpliwie o tworzeniu się określonej struktury przestrzennej o charakterze ekonomicznym. W strukturze tej, centrum i otaczające je jednostki przestrzenne, wytworzyły swoje profile społeczno-gospodarcze, natomiast odległe peryferia znajdują się jeszcze przed tym procesem. Na tej podstawie należy stwierdzić, że między centrum a obszarami je otaczającymi ukształtował się efekt synergii. Natomiast pozostałe jednostki przestrzenne położone na peryferiach tego układu nadal podlegają procesowi konkurencji w stosunku do centrum. Odbija się to niekorzystnie na ich sytuacji.

We wcześniejszych rozważaniach wspomniano, że obszar metropolitalny odznacza się podstawową funkcją w stymulowaniu rozwoju regionalnego. Także aglomeracji wrocławskiej przypisuje się dużą rolę w tym zakresie. Wrocław jest największym miastem, usytuowanym w centralnej części obszaru położonego między aglomeracjami Berlina, Lipska, Drezna, Pragi, Górnego Śląska i Poznania. To strategicznie ważne położenie, a także bezpośrednie otoczenie centralnego obszaru aglomeracji, jej rozwinięta struktura oraz silne środowisko naukowe

i edukacyjne¹², tworzące oparcie dla rozwoju gospodarki uzasadniają, jak wskazuje Winiarski, wyznaczenie aglomeracji wrocławskiej do pełnienia ważnego ogniwa w systemie metropolii równowagi w Europie Środkowej i stwarzają wyjątkowe szanse rozwoju¹³. Wrocław wkroczył bowiem w XXI wiek jako najsilniejszy ośrodek życia gospodarczego oraz naukowego i kulturalnego południowo-zachodniej Polski. Zjawisko globalizacji oraz proces integracji europejskiej przestrzeni gospodarczo-społecznej są nowym jakościowo wyzwaniem dla śląskiej metropolii. Wrocław jest ośrodkiem integrującym społeczność regionu. Jednak należy także podkreślić, że nie do końca odgrywa on taką rolę w regionie, jaka wynikałaby z jego potencjału. Ponadto, dzięki zachodzącym na jego obszarze tendencjom (m.in. w sferze rozwoju lokalnego transferu technologii, wzrostowi znaczenia sektora prywatnego, w tym liczby przedsiębiorstw o charakterze usługowo-produkcyjnym; na terenie Wrocławia zlokalizowano Południowo-Zachodnie Pasma Aktywności Gospodarczej, w skład którego wchodzi m. in. Wrocławski Park Technologiczny¹⁴, Dolnośląskie Centrum Hurtu Rolno-Spożywczego oraz Wrocławskie Zintegrowane Centrum Logistyczne) następuje obecnie proces tworzenia się nowoczesnej aglomeracji, która będzie w coraz większym stopniu oddziaływać na rozwój regionu.

Uważa się także, że obecna pozycja miasta nie gwarantuje sukcesu w przyszłości. Tylko niektóre atuty Wrocławia mają charakter trwały. Można do nich zaliczyć położenie geograficzne i w znacznie mniejszym stopniu potencjał demograficzny, wysoko wykwalifikowaną siłę roboczą oraz mobilność społeczną mieszkańców miasta. Natomiast poważnym zagrożeniem dla pozycji Wrocławia w przyszłości jest regres ekonomiczny znacznych obszarów Dolnego Śląska, a w szczególności Przedgórze Sudeckiego, naturalnego zaplecza metropolii. Szanse na rozwój miasta

¹² Wrocław jest uznanym w kraju ośrodkiem naukowo-dydaktycznym. Programy dydaktyczne i badawcze realizowane są przez ponad 5585 pracowników naukowo-dydaktycznych. Stanowi to o wielkości potencjału intelektualnego skoncentrowanego w centrum metropolitalnym. Por. R. Broszkiewicz: *Znaczenie aglomeracji wrocławskiej w rozwoju Dolnego Śląska*, [w:] *Rola aglomeracji miejskiej w rozwoju regionu*, K. Szołek (red.), Biblioteka Regionalistyki nr 1 (1/2001), Wyd. Katedra Polityki Ekonomicznej i Europejskich Studiów Regionalnych AE we Wrocławiu, Wrocław 2001, s. 78.

¹³ B. Winiarski: *Agglomeracja wrocławska jako ogniwo systemu „metropolii równowagi” w Europie Środkowej*, [w:] *Agglomeracja miejska i jej znaczenie dla konkurencyjności miast i regionów*, K. Szołek (red.), Biblioteka Regionalistyki nr 2 (1/2002). Wyd. Katedra Polityki Ekonomicznej i Europejskich Studiów Regionalnych AE we Wrocławiu, Wrocław 2002, s. 84.

¹⁴ Wrocławski Park Technologiczny ma stworzyć warunki do wykorzystania naukowego i przemysłowego potencjału Wrocławia. Został zaprojektowany dla przedsiębiorstw bazujących na zaawansowanych technologiach, laboratoriów oraz ośrodków naukowych i badawczo-rozwojowych.

osłabia także brak perspektyw na szybką poprawę połączeń komunikacyjnych z Warszawą.

Warto również zauważyć, że aglomeracja wrocławska w stosunku do obszaru swojego wpływu odgrywa rolę centrum obsługi w następujących sferach:

- administracyjnej (siedziba władz wojewódzkich rządowych i samorządowych, powiatowych; władze te mają uprawnienia kreujące, regulacyjne, koordynujące i monitorujące sytuację w zakresie rozwoju społeczno-gospodarczego i przestrzennego oraz różnych programów i projektów dotyczących stymulacji rozwoju, a także pozyskiwania środków finansowych na realizację tych programów i projektów);
- badań naukowych i szkolnictwa wyższego (wyższe uczelnie, instytuty naukowo-badawcze, ośrodki informacji naukowej i technicznej, biblioteki);
- szkolnictwa szczebla średniego (licea, technika);
- kultury (opera, teatry, kina, filharmonia, muzea, koncerty, wystawy);
- informacji (prasa, TV, radio, księgarnie specjalistyczne);
- zatrudnienia (codzienne dojazdy do pracy);
- usług medycznych (szpitale, poradnie);
- usług handlowych (giełdy samochodowe, rolne, hipermarkety);
- promocji i pomocy jednostek „otoczenia rynkowego” dla podmiotów gospodarczych, np. Wrocławska Agencja Rozwoju Regionalnego, Fundacja Rozwoju Przedsiębiorczości, Centrum Transferu Technologii;
- węzła komunikacyjnego w ruchu krajowym.

Ogół zrealizowanych i prognozowanych zmian zachodzących na omawianym obszarze pozwala twierdzić, że Wrocław jest miastem o dynamicznie dokonujących się przeobrażeniach struktury przestrzennej. Przekształcenia te są widoczne we wszystkich strefach miasta, od centrum po peryferie i dotyczą różnych form zainwestowania miejskiego: zabudowy mieszkaniowej, usług, terenów przemysłowych, zieleni miejskiej, a także terenów użytkowanych rolniczo. Niestety produktem ubocznym tych przeobrażeń jest pogłębianie się stratyfikacji społecznej i funkcjonalnej przestrzeni miejskiej¹⁵. Niemniej jednak atutem tego miasta jest usytuowanie na skrzyżowaniu ważnych szlaków komunikacyjnych, w pasie aktywności sprzyjającej integracji europejskiej z najbliższymi konkurentami w Poznaniu, Krakowie, Pradze i Dreźnie.

¹⁵ B. Miszewska: *Zmiany struktury przestrzennej miast w warunkach gospodarki rynkowej na przykładzie Wrocławia*, [w:] *Przemiany bazy ekonomicznej i struktury przestrzennej miast*, J. Ślodziak (red.). Wyd. Uniwersytet Opolski, Opole 2002, s. 310.

Należy także zaznaczyć, że analiza struktury społeczno-gospodarczej poszczególnych stref wrocławskiego obszaru metropolitalnego umożliwia sformułowanie tezy, że obecny układ stanu przestrzennego zróżnicowania poziomu koncentracji obserwowanych struktur jest rezultatem wieloletnich procesów kumulowania się efektów aglomeracyjnych i procesów deglomeracji.

Wspomniane procesy mają dwojaką formę. Pierwszą są procesy integracji przestrzenno-funkcjonalnej między sąsiadującymi obszarami metropolitalnymi – prowadzące do zlewania się tych jednostek przestrzennych. Drugą, narastanie współzależności i powiązań funkcjonalnych między ośrodkami, które doprowadzają do integracji funkcjonalnej przez występowanie wielu sprzężeń zwrotnych.

Na podstawie analizy zmian udziału w strukturze pracujących dla lat 1999-2002 zauważa się, że we Wrocławiu w stosunku do regionu było większe tempo obniżania się zatrudnienia w przemyśle w latach 1999/2000 o 0,5% oraz w latach 2000/2001 o 0,9%. Natomiast w latach 2001/2002 zatrudnienie zarówno w mieście, jak i w regionie nie uległo zmianie. W sekcji pośrednictwo finansowe na przełomie lat 1999/2000 nastąpiło gwałtowne załamanie (zarówno w regionie, jak i w mieście) jednak w latach następnych we Wrocławiu wystąpiła tendencja wzrostowa, a w regionie stagnacja. Sekcjami, które w mieście wykazały wyraźnie większe tempo wzrostu są obsługa nieruchomości, hotelarstwo i restauracje, administracja publiczna oraz edukacja. Takie relacje świadczą o wzmocnieniu pozycji Wrocławia w regionie. Potwierdzają to także dane uzyskane w wyniku zastosowania wskaźnika lokalizacji¹⁶. Został on wykorzystany do określenia koncentracji wybranych sekcji we Wrocławiu w odniesieniu do całego regionu. Według wyliczeń dla 2001 r. wskaźnik w przypadku handlu i napraw (1,5) oraz edukacji (1,2) przekroczył poziom 1,15 co oznacza, że udział w zatrudnieniu w tych sekcjach jest większy we Wrocławiu niż w regionie, co może świadczyć o dominacji miasta i świadczeniu na rzecz regionu efektów tych sekcji.

Podsumowując, można zgodzić się ze stwierdzeniem, że aglomeracja, której rdzeniem jest Wrocław, jest biegunem wzrostu gospodarczego i społecznego Dolnego Śląska, który pobudza rozwój wpływając w znaczny sposób na poziom konkurencyjności całego regionu.

¹⁶ Wskaźnik lokalizacji (*location quotient*) = lokalne zatrudnienie w danej sekcji/lokalne zatrudnienie ogółem; regionalne zatrudnienie w danej sekcji/zatrudnienie ogółem regionu.